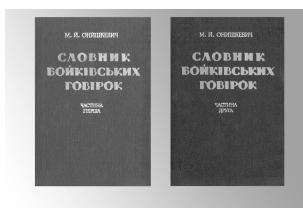

Я. К. Радевич-Винницький

Бойківський говір

БОЙКІВСЬКИЙ ГОВІР – говір карпатської групи південно-західного наріччя української мови. Найархаїчніший говір української мови, в якому збереглася низка прикмет руської (давньоукр.) і праслов'ян. мов. Ареал Б. г. охоплює середні Карпати (центр., верховин. Бойківщина) та суміжні тер. по обох боках Карпат (Івано-Фр., Закарп., Львів. обл.). Межує з лемків., надсян., наддністрян., гуцул. говорами. Геогр. орієнтири периферій. меж бойків. ареалу – ріки Ослава, Стривігор, Дністер, Лімниця, вододіл Терєблї й Терєсви, Тиса. З пд.-зх. субареалу Бойківщини, який опинився в межах Польщі, 1945–46 бойки були переселені до УРСР, на Пн. і Зх. Польщі (акція «Вісла», 1947). На весь ареал поширюються не всі специф. прикмети говору, багато з них обмежені тер. субареалів.

Фонет. особливості: 1) розрізнення передньогозвук. [и] (б[и]ч, т[и]хо) і середньогозвук. [ы] (б[ы]к, т[ы]). Звук [ы] у деяких говірках після губ. і задньогозвук. вимовляється як задній, інколи огублений звук, подібний до [o] або майже такий, як [o] (дівк[ы́°] «дівки», в[ы°]со́ка, в[o]со́ка «висока»); 2) розрізнення у більшості говірок звуків [e] й [и] в ненаголош. складах (м[е]не́ – м[и]не́, т[е]чки́ – т[и]чки́); 3) у багатьох говірках звук [e] перед м'якими приголосними вимовляється напружено, звужується й наближається за звучанням до [и] (д[ê]сь, п[ê]нь; у худож. творах Б. г. часом пишуть днись «днесь», отиць «отець» і т. п.); 4) приголосні перед [і], що походить із давніх [o], [e], звучать м'яко ([дʲ]ім, [тʲ]ік, [сʲ]ім); 5) приголосні перед пом'якшеними стають асимілятивно м'якими ([дʲ]івір, [зʲ]івіля «полегшення», [сʲ]ітк); 6) шиплячі звуки здебільшого вимовляються м'яко ([жʲ]а́ба, ду[шʲ]а́, ку[чʲ]а «хлівець»); 7) на місці праслов'ян. звукосполучення [дј] вимовляється звук [зʲ] (са́[зʲ]а «сажа», ме[зʲ]а́ «межа», і[зʲ] «їж», чу[зʲ]ий) «чужий»); 8) на місці звука [л] у кінці складу вимовляється нескладовий [ʲ] (кі[ʲ] «кіл», га́[ʲ]ка «галка», пища́[ʲ]ка «сопілка»); 9) [р] у кінці, а часом і всередині слів звучить м'яко (коза́[рʲ], тепе́[рʲ], ве[рʲ]х); 10) епентетичний [й] після губ. приголосних не переходить у звук [л] (сп[й]у «сплю», тя́[мʲ]у «тямлю, пам'ятаю», вироб[й]а́ют «виробляють, витворяють», але: ро́б[л]ений); 11) м'який

[нʲ] у суфіксал. звукосполученні [нʲк] заміняється звуком [й] (невісто[й]ка «невістонька», нове[й]кий, полего[й]ки); 12) приголосні в іменниках типу «життя» не подовжуються (весі[л]я, насі[н]я, шма[т]я «білизна, одяг»); 13) звукосполучення [дн] вимовляється як [нн] (бі[нн]а «бідна», полу[нн]е «полудне, полудень»), але подекуди є гіперизми типу пови[дн]ий «повинний», Ви[дн]ик «Винник»); 14) в окремих словах на місці початк. [з] вимовляється африкат. звук [з̥] ([з̥]еле́ний, [з̥]е́рня, [з̥]вир «звір»); 15) африкатизація м'яких [дʲ], [тʲ] після [з], [с] (га́з[з̥]і́ «газді», с[ц̥]і́на «стіна», кіс[ц̥]і́ «кість»); 16) в окремих словах і в закінченнях дієслів та іменників випадає звук [й] (во́сько «військо», стри́ко від стри́й(ко) «брат батька», ма́у «маю», зна́ут «знають», рук[о́ў] «рукою», земл[е́ў] «землею»); 17) у багатьох говірках спостерігається «друге повноголосся» (переважно в інфінітиві) (в[е́ре]м'я «негода; добра погода», в[ере́]чи «кинути», зач[ере́]ти «зачерпнути»); 18) у периферій. субареалах говору є низка фонетич. прикмет, що засвідчують вплив на нього наддністрян., гуцул. та ін. говірок: наближення ненаголош. [о] до [у] або, місцями, й повне «укання» (р[оу]бо́та, к[у°]за́ «коза», к[у]ро́ва «корова»); лабіалізація [а] перед [ў] (д[оў] «дав», пр[о́ў]да «правда», л[о́ў]ка «лавка»); звуження [а] після м'яких приголосних і вимовляння його як [и], рідше [е] або [і] (те[л̥]у́ «теля», [ч̥]е́с «час», сміе́[с̥]і́ «сміється»); заміна м'яких [дʲ], [тʲ] м'якими [гʲ], [кʲ] ([гʲ]і́ло «діло», [кʲ]і́сто «тісто» альвеолярне [л°] (п[л°]а́т, с[л°]и́ва) та ін.

Наголос: динамічний; в окремих словах і формах не збігається за місцем з літ. нормою (берку́т, Беску́д, висо́ко, по́тік, пи́шу, не́сеш та ін.). Емфатич. наголос часом зміщується на 1-й склад ([ве́:]ликий, [зе́:]лений, [да́:]леко).

Морфол. особливості: 1) іменники жіноч. роду на -ов (бри́тов «бритва», го́лов «голова», це́рков «церква»); 2) збірні іменники серед. роду (хлопчи́ща «хлопці», рі́ща «хмиз», папі́ря «папери»); 3) назви церков. свят на -я (Дми́тря, Миха́йля); 4) архаїчна форма род. відм. (дне «дня», це́ркве «церкви», реме́не «ременя»); 5) вплив твердої групи іменників на м'яку (вітцьо́ви, коньо́ви, вітцьо́м, коньо́м); 6) множина на -ове (брато́ве, сино́ве, сусідо́ве); 7) залишки форм двоїни в назив. відм. (два хло́па, дві ба́бі); 8) закінчення -ом у давал. відм. множ. (воло́м, хло́пцьом). У деяких говірках -ом перейшло в -ум або в -ім (волу́м, го́сцюм, зяті́м, медве́дім); 9) в оруд. відм. множ. давнє закінчення двоїни -ма (-ома, -има, -іма) (кіньма, воло́ма, місцьо́ма); подекуди архаїчна форма з закінченням -и (з воли́, перед жниви́, за воро́ти); 10) закінчення -ох у місц. відм. множ. (на ко́ньох, у Гайо́х «у Гаях»); 11) вплив твердої групи прикметників на м'яку (пі́зний, пі́зна, пі́зне, торі́чний, оста́тний); 12) вживання нестягн. форм прикметників (зла́я, зло́є, злі́ї, весе́лая, дурно́є); 13) широке функціонування енклітич. форм займенників (м'я (мня, ня) «мене», тя «тебе», ся «себе», го «його», ми «мені», ти «тобі», си «собі», му «йому», ї «її, їй», ню «неї» (після прийменників на, про та ін.); 14) стягнення форм присвій. займенників у род. і давал. відм. (мо́го, тво́го, сво́го, мо́му, тво́му, сво́му); 15) вказівні займенники тот (той), тота́, тото́ (тоте́), тоту́ або сей (сесь), ся (сесь), се (сесе́) і обмежено нон, нона́, ноно́; 16) форми

числівників на зразок два́йцять без єнно́го «19», три́йцять без двох «28», три́йцять і три, со́рок і єде́н, два́сто, шти́ристо, сі́мсто; 17) в інфінітиві, крім суфікса -ти, є суфікс -чи (бі́чи «бігти», вере́чи «кинути», печи́ «пекти», стри́чи «стригти»); 18) втрата дієсловами 1-ї дієвідміни на -ати інтервокал. [й] в особових закінченнях (пита́у «питаю», пита́ут), внаслідок чого в багатьох говірках спостерігається стягнення форм (пи́там, пи́таш, пи́тат, пита́ме, пита́те). Стягн. форма 3-ї особи завжди вимовляється з твердим [т] у кінці (чи́тат, бі́гат), ін. форми в низці говірок вимовляються з м'яким [тʲ] (спить, пасу́ть); 19) відсутність звука [т] перед постфіксом -ся в 3-й особі однини дієслів теперіш. часу (несе́ся «несеться», пи́шешся «пишеться»); 20) архаїчна форма суть (сут) у 3-й особі множ. теперіш. часу дієслова бути (Ци сут коро́ви? «чи є корови?»); 21) форми минулого часу 1-ї і 2-ї особи – залишок колиш. перфекту (ма́в'єм (ма́вйим, ма́[ў]м) «я мав», ма́в'єсь (-єс) «ти мав», ма́лисьмо (-смо) «ми мали», ма́лисьте (-сте) «ви мали»); 22) аналіт. форма майбут. часу – допоміжне дієслово бу́ти + інфінітив (бу́ду́ (-е́ш, -е́, -мо, -е́те, -у́т) робити). У говірках, що сусідять із наддністрян. говором, уживається форма бути + минулий час (бу́ду́ роби́в, бу́де́ш роби́ла, бу́де́мо роби́ли); 23) в умов. способі збереглися залишки флектив. вираження 1-ї і 2-ї особи (ходи́в бим «я би ходив», ходи́в бись (бис) «ти би ходив», ходи́ли би́сьмо «ми би ходили», ходи́ли би́сьте «ви би ходили». Форми бим, бись та ін. можуть стояти і в препозиції (би́сте си зна́ли «щоб ви собі знали»); 24) типові бойків. прислівники: домі́, домі́в «додому», до́лі, до́лів, «вниз, внизу», го́рі «догори», бо́рзо «швидко», бо́рше «швидше», лі́тись «минулого року», сно́чі «вчора ввечері», но́чось «учора вночі», о́нде «он там», я́ло «до лиця», по-по́льських (по-по́льський) «по-польськи»; 25) прийменниково-іменникова конструкція д + давал. відм. (д ньо́му «до нього», д ма́тери «до матері»; д ха́там «до хат»).

Синтаксичні особливості: 1) односкладні означено-особові речення з гол. членом, вираженим дієсловом у формі 1-ї або 2-ї особи обох чисел минулого часу або умов. способу (Ходи́в'єм на гриби́ «я ходив по гриби»; Яку́с си діту́ну ви́ховав, таку́ ма́єш «яку ти собі дитину виховав, таку маєш»; Могли́ би́смо го не здиба́ти «ми могли б його не зустріти»); 2) подібні речення вживаються і в теперіш. часі, якщо лексич. частиною гол. члена є прикметник або іменник (То́с ми не щире́йкий! «ти ж мені не щиренький!»; А́єлем моца́рь «Але я силач»). Елементи м і с – істор. трансформи давніх єсьмь «я є» і єси «ти є» – однозначно окреслюють особу суб'єкта речення.

Лексичні особливості: 1) слова банува́ти «тужити», бі́гме́ «їй-богу», ге́лево «череве, живіт», глота́ «тиснява», жали́ва «кропива», змі́тки «поношений одяг, взуття», конов'я́ «дерев'яний посуд для молока», нару́чя «оберемок дров», по́стрішь «група хат, вулиця, частина села», то́чка «ручна ступа», хари́ти «чистити, очищати», чари́ти «знімати кору з дерева, щоб сохло», шере́н «примерзла вода на річці», ярь «весна»; 2) апелятиви і топоніми, які є у всіх місцевостях бойків. ареалу: Го́лиця, Грунь (Грун), Зга́р, Ку́чера, Кі́тлини, Кли́ва, Ко́рост (Корости́), Ла́з (Лазу́, Ла́зки), Ма́гура, Обі́ч (Убі́ч), Пере́хре́сний,

По́бук, По́гар, Розто́ки.

Б. г. різною мірою відображ. у худож. творах І. Вагилевича, о. М. Устияновича, С. Ковалева, І. Франка, о. Ю. Кміта, І. Филипчака, В. Гренджа-Донського, Є. Титикайла та ін.

Рекомендована література

1. Бойківщина. Філядельфія; Нью-Йорк, 1980;
2. Atlas gwar bojkowski. T. 1–7. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1980–91;
3. Залеський А. М. Фонологічна система бойківської говірки // Структура укр. говорів. К., 1982;
4. Бойківщина. К., 1983;
5. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. Ч. 1–2. К., 1984;
6. Атлас української мови. Т. 2. К., 1988;
7. Коць-Григорчук Л. Діалектні проблеми Бойківщини // Укр. діалектол. зб. Кн. 3. К., 1997;
8. Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава, 1997.

Бібліографічний опис:

Бойківський говір / Я. К. Радевич-Винницький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-36048>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).